

Luboš Švec

Oponentský posudek doktorské disertace Pavla Štolla, *České kontexty lotyšských kulturních tradic*, Praha, FF UK 2011, 278 s.

Pavel Štoll zvolil pro svou doktorskou disertaci téma, které je náročné po stránce heuristické, analytické i interpretační. Vyžaduje předchozí dlouhodobou jazykovou přípravu, zvládnutí faktografické a empirické základny a koncepčně teoretický ujasněnost ke zvolení metody zpracování látky. Až propojení těchto komponentů umožní autorovi analýzu textů, jejich porozumění a vysvětlení v časově horizontálních a vývojově vertikálních a typologických souvislostech.

Autor svou metodologicky podnětnou práci koncipoval jako komparativní; neomezuje ji proto jen na česko-lotyšské bilaterální vztahovou problematiku, ale uvádí ji do širších pobaltských a celoevropských souvislostí kulturních transferů. Nejvíce vychází ze strukturálně-sémiotického přístupu Jurije Lotmana a jím inspirovaného proudu badatelů, který však usiluje tvůrčím způsobem propojit s recepčně-hermeneutickými přístupy v návaznosti především na koncepci V. Macury; autorovými slovy řečeno: „dialogický pohyb mezi přístupy strukturálně-sémiotickými a recepčně-hermeneutickými“.

Práci autor strukturoval do pěti základních kapitol. Rozložení textu je vyvážené. Úvod není věnován pouze obvyklému stanovení cíle, přehledu bádání o tématu a jeho konceptualizaci. P. Štoll seznamuje přehledně s hlavními díly české a slovenské baltistiky a estonistiky a stejně tak hlavními překlady z češtiny a bohemistickými tématy na lotyšské straně.

V druhé části autor podává charakteristiku teritoria, lotyšského obyvatelstva, sousedních vlivů a přehled náboženského a kulturního vývoje včetně počátků lotyšské literatury. Zajímavé je typologické srovnání lotyšské obrozenecké kultury s českou na základě kulturně historické koncepce V. Macury a obdobně sociálně historické M. Hrocha. Lze souhlasit se Štollovými námitkami proti zařazení lotyšského národního hnutí do retardovaného typu hnutí oproti např. estonskému, které ve své koncepci M. Hroch přiřazuje do integrovaného typu. Důvodem pro rozdílné hodnocení estonského a lotyšského hnutí v typologii M. Hrocha bylo patrně doformování lotyšského národa až na začátku 20. století opožděnou integrací lotyšského hnutí v katolickém Latgalsku. Hlavní parametry lotyšského národního programu, vlastenecké instituce, národní formy sociálně kulturní komunikace však byly prosazeny ve stejném časovém úseku jako v estonském hnutí.

Domnívám se, že počátky přechodu masového nástupu hnutí (fáze C) je možné datovat již k začátku 80. let 19. století, jak ukazuje estonské a lotyšské petiční hnutí. Tento náběh byl však zastaven a rusifikací oddálen do začátku 20. století. K závěrečnému srovnání českého a lotyšského hnutí P. Štollem lze připomenout ještě jeden shodný faktor: význam industrializace a urbanizace pro rozvoj národního hnutí, což je dobře patrné na změnách národnostní struktury českých a lotyšských měst. Důsledkem přílivu populačního přebytku venkova do měst byl posléze sociální vzestup části Lotyšů a nakonec i získání politického vlivu v městech a ovládnutí radnic na začátku 20. století.

Třetí kapitola se věnuje rozboru dvou relativně samostatných okruhů. V první části kapitoly autor jednak mapuje ohlas Komenského díla v Pobaltí a přímé i nepřímé inspirace Komenským jednak autor typologicky srovnává Komenského práce s encyklopedickým dílem G. Stendera st. Druhá část kapitoly se soustřeďuje na české inspirace lotyšského národního hnutí. Hlavní pozornost soustředil autor na rozbor Alunánsovy „hymny práce“, inspirované básní F. L. Čelakovského ze sbírky Růže stolistá. Štoll odmítá citované lotyšské srovnání s Komenským, resp. připouští srovnání významu jen ve velmi obecné rovině s Komenského slovníkem, místo toho oprávněně klade paralelu s J. Jungmannem. Cílem Alunánsovy sbírky překladů básní z roku 1859 bylo ukázat, že lotyština je schopna vyjádřit bohatství přední evropské poezie a vyrovnat se tak kulturně vyspělým evropským národům, tedy dokumentovat transformaci původního rolnického etnika do kulturního národa (Bauernvolk – Kulturation). Zařazení a poté popularita volného překladu Čelakovského morálního apelu práce pro národ, který dokázal (byť zprvu vnímán jako původní Alunánsova báseň) oslovit lotyšskou veřejnost, bezesporu svědčí o blízkosti vnímání národních potřeb obou hnutí.

P. Štoll dále sleduje českého národního hnutí v lotyšském tisku druhé poloviny 19. století. Potvrdil svými nálezy v lotyšském dobovém tisku význam Matice české a Národního muzea jako inspirativních celonárodních institucí; tyto instituce sloužily za příklad hodný následování i v jiných národních hnutích. Jak autor uvádí, pozornost vzbudila i osobnost F. Palackého a F. L. Riegra. Musím uvést do souvislostí informaci o údajných písemných kontaktech Riegra s K. Valdemársem (s. 91) - zmíněnou informaci uvedl v proslovu J. Čakste jako příklad historických vztahů a takto byla předána do pražského ústředí československým konzulem J. Koškem. Žádné doklady korespondence však nebyly zatím objeveny. Riegra neuvádí ani nedávno vydaná edice Valdemársovy korespondence.

Těžiště práce spočívá v následujících dvou kapitolách věnovaných unikátnímu fenoménu ochranovského hnutí, který autor rozebírá v širokém kontextu reformace se zřetelem na české podněty. Ochránovští v Livonsku představovali pozdní reflexi české (česko-německé) reformace a položili základy lotyšského písemnictví. Ochránovskou literaturu autor rozdělil na primární texty, které vznikly bezprostředně činností hnutí; dále sekundární, inspirované hnutím a nakonec terciární, související geneticky nebo jen typologicky užitím pojmů a symbolů spojených s hnutím. V souvislosti s touto terciární vrstvou P. Štoll se soustřeďuje na její projevy v dílech klíčových osobností lotyšské moderní literatury J. Porukse, J. Rainise, K. Skalbeho. Do této terciární vrstvy autor zařadil i meziválečnou spisovatelku a překladatelku přímo spjatou s českým prostředím - Martu Grimmu. Zajímavý byl vztah Grimmy k představiteli autoritativního režimu K. Ulmanisovi, autor vidí souvislost ve stejném zápalu, s jakým obdivovala během svého pobytu T. G. Masaryka (s. 187). Lze podotknout, že Grimma nebyla v tomto ojedinělá, do režimu se bez problémů integrovala i básnířka Aspázije, která svým předchozím sociálně demokratickým zaměřením byla politicky na opačném pólu názorového spektra. Zmíněná kritická reakce lotyšské kritiky na inscenaci Maryši v Rize v roce 1935 již mohla souviset s dobovou, režimem podporovanou idealizací lotyšského venkova.

Analýzu českého kontextu uzavírá autor literární reflexí české reformace v Lotyšsku a především zobrazením Jana Husa v rukopisech ochranovských a pozdější lotyšské literatuře.

V obsažném závěru autor shrnuje výsledky textových analýz, dílčí závěry jednotlivých okruhů a vytyčuje analogie i rozdíly typologického srovnání české a lotyšské reformace, národního programu, literatury a charakterizuje společné svorníky obou prostředí.

Nemám žádných vážnějších připomínek k práci. Některé drobnější sporné formulace a nepřesnosti je možné upravit před tiskem publikace (s. 33 - polsko-litevský král – společnou funkci je možné vyjádřit titulaturou panovník, ale král se vztahoval jen na polské království; s. 139 formulaci o carském zákazu písni Dievs, svēti Latviju by bylo třeba časově upřesnit – několikrát zazněla veřejně na Svátcích písni, zřejmě záleželo na kontextu prezentace; s. 210 - pravděpodobně je míněn děkan právnické fakulty). V pasáži srovnávající Rainise s Vrchlickým na s. 48 došlo k posunu odkazu, místo 197 správně 198. Pro publikaci v tisku doporučuji přehlednější rozdělení závěrečného seznamu informačních zdrojů na prameny a sekundární literaturu.

Unikátnost práce vidím v několika oblastech. Štollova práce je první, která tak detailně a systematicky prozkoumala český kontext hnutí ochranovských v Livonsku. Práce zmapovala nejen česko-lotyšské literární kontakty a podněty, vycházející z českého reformačního (ale nejen reformačního) prostředí a představuje tak důležitou kapitolu k rozvoji letonistiky u nás. Je rovněž důležitým obohacením komeniologických bádání. Je třeba zmínit široký informační rozsah (včetně desítek biografí a doplňujících údajů jdoucích až do současnosti), podávající hluboce fundovaný a přitom barvitý obraz o lotyšské reformaci, národním hnutí a genezi a rozvoji lotyšské literatury. Je patrné, že práce je výsledkem dlouholetého systematického bádání a i autorova profesionálního zrání. Řadu poznatků autor již publikoval v českém i zahraničním odborném tisku. Práce je napsána kultivovaným, čtivým způsobem, přitom však narativnost neustupuje požadavkům metodologicko-koncepčního přístupu a kritické analýzy primární a sekundární literatury. Jednoznačně doporučuji disertaci k úspěšné obhajobě a navrhuji rovněž její publikaci.

Varšava, 31. března 2011

.....
"Doc. PhDr. Luboš Švec, CSc.